

BOLSA PAMPULHA: experiențe, fricțiuni și juxtapuneri cu modernismul brazilian

text: Camila BECHELANY și Sabrina MOURA

Muzeul de Artă din Pampulha (Museu de Arte da Pampulha - MAP), aflat în orașul Belo Horizonte, Brazilia, s-a deschis în anul 1957, ca urmare a unei tendințe naționale de instituționalizare a artei, manifestate inițial în São Paulo, odată cu înființarea Muzeului de Artă din São Paulo (MASP) cu zece ani înainte. Ocupând fostul cazinou Pampulha (1943), una dintre primele clădiri proiectate de arhitectul Oscar Niemeyer, muzeul s-a dorit un loc dedicat artei moderne și contemporane produse, în principal, în context local.

În anii '60, MAP a funcționat ca spațiu de referință pentru noua avangardă, destul de activă în Belo Horizonte la acea vreme. În anul 1969, sub conducerea artistului și criticului Márcio Sampaio, MAP a devenit centrul unui program angajat politic, care promova o artă interesată cu precădere de problematica socială.

Este important de reținut că Brazilia se afla atunci într-un moment politic crucial. În 1964, în urma unei lovituri de stat militare, guvernul președintelui João Goulart a fost răsturnat și s-a instaurat un regim dur care a rezistat aproape două decenii. Pentru a justifica lovitura de stat - produsă la câțiva ani după alianța regimului cubanez cu Uniunea Sovietică - oficialii armatei au invocat o iminentă amenințare comunistă la adresa Braziliei. La nivel intern, lovitura de stat a marcat, de asemenea, influența crescândă a armatei braziliene asupra politicii naționale, acționând ca o doctrină de securitate creată sub egida Statelor Unite.

În timpul deceniilor care au urmat instalării regimului militar și în decursul perioadei ulterioare de deschidere politică a Braziliei, MAP nu a avut o agendă instituțională clară, mulțumindu-se, în principal, să răspundă cerințelor specifice comunității artistice. Activitatea muzeului a cunoscut o oarecare revigorare abia la mijlocul anilor '90, sub conducerea Priscillei Freire. Invitat de Freire să pună în aplicare un program coerent având ca scop încurajarea producției de artă contemporană, curatorul Adriano Pedrosa a pus la punct, în anul 2001, o serie de acțiuni, printre care s-au numărat elaborarea unei politici de achiziție a colecțiilor, organizarea unei serii de expoziții reunind artiști

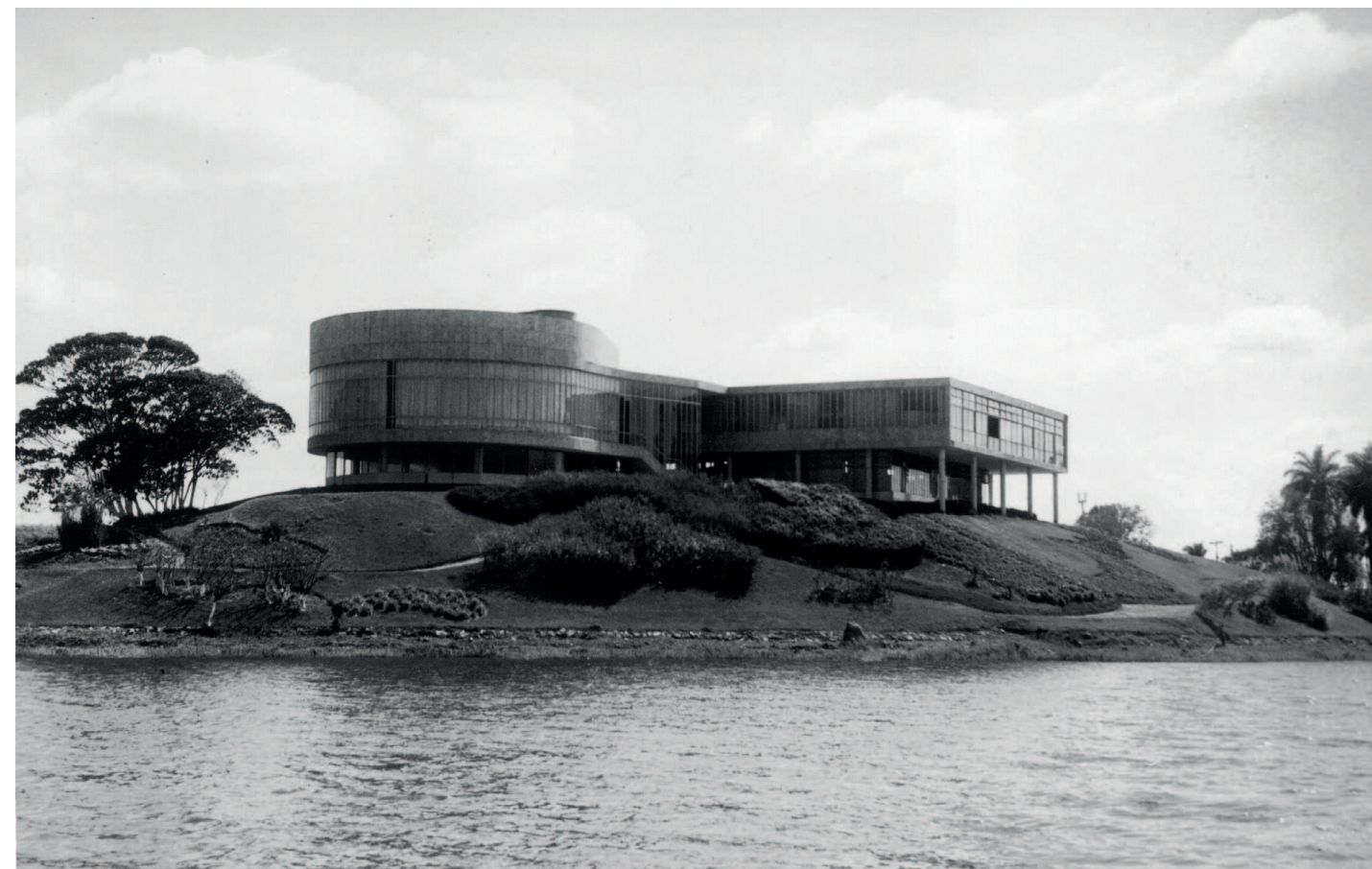
BOLSA PAMPULHA: experiences, frictions, and juxtapositions with brazilian modernism

The Museu de Arte da Pampulha (MAP), located in the city of Belo Horizonte, Brazil, opened in 1957, following a national tendency towards the institutionalization of art that had been initiated in São Paulo with the creation of the Museum of Art of São Paulo (MASP) ten years before. Occupying the former Pampulha Casino (1943), one of the first buildings designed by architect Oscar Niemeyer, the museum was intended to host modern and contemporary art, produced mainly in the local context.

During the 1960s, the MAP served as a reference space for new vanguards, which were quite active in Belo Horizonte at that time. In 1969, under the direction of artist and critic Marcio Sampaio, it became the center of a politically engaged program, promoting a vision of art that was particularly concerned with social issues.

It is important to note that Brazil was facing a crucial political moment at that time. In 1964, a military coup overthrew the government of President João Goulart, instituting a harsh regime that lasted for nearly two decades. To justify the coup - which happened a few years after the Cuban regime's alignment with the Soviet Union - the military cited an imminent communist threat to Brazil. Internally, the military coup also marked the growing influence of the Brazilian Army on the country's politics, enacting as security doctrine forged under the aegis of the United States.

During the decades that followed the establishment of the military regime and the subsequent political opening of Brazil, the MAP lacked a clear institutional agenda, and mostly responded to the specific demands of the artistic community. It was only in the mid-1990s, under the direction of Priscilla Freire, that the museum regained more dynamism. Invited by Freire to implement a coherent program aimed at contemporary artistic production, curator Adriano Pedrosa conceived a number of actions in 2001. These included a policy for collection acquisition, a series of exhibitions of mid-career artists, and a residency program directed at young artists: the so-called *Bolsa Pampulha*.

Museu de Arte da Pampulha, 1960-1970
Arquivo Público Mineiro

View of the Pampulha Lagoon and the Museum, circa 1960
Arquivo Público Mineiro

aflați în plină carieră și un program de rezidențiat adresat tinerilor artiști, așa-numitul *Bolsa Pampulha*.

Programat să aibă loc o dată la doi ani, *Bolsa Pampulha* s-a născut ca o alternativă la modelul tradițional al *Salons d'Art*, eveniment organizat în Belo Horizonte încă de la inaugurarea MAP. În cadrul fiecărei ediții a programului, unui număr de 12 artiști selectați li se oferă ocazia de a trăi în Belo Horizonte timp de un an și de a prezenta o expoziție solo la sfârșitul perioadei de rezidențiat.

Ideea de a angaja artiștii și muzeul într-un dialog critic constituie unul dintre punctele de referință ale programului de rezidențiat conceput de Pedrosa. În cursul anului inaugural al programului *Bolsa Pampulha*, curatorul și-a explicat abordarea: „Conceptul care mie mi s-a părut interesant a fost cel al dezvoltării unui model de muzeu mai intim, acesta fiind un muzeu mic, fără prea mulți bani la dispoziție. Ce am vrut noi să aducem diferit față de celelalte muzee a fost exact acest contact mai intim cu artiștii, personalizarea mai mare a instituției”.

Pe tot parcursul celor șase ediții ale programului, artiștii în rezidență s-au confruntat cu impozanta arhitectură a lui Niemeyer, cu memoria unui monument - un vechi cazinou - și cu relația acestuia cu peisajul înconjurător. Muzeul seamănă cu o cutie de sticlă de unde poți zări grădinile create de arhitectul peisagist Burle Marx, care înconjoară clădirea și laguna Pampulha. Prezența naturii este constantă.

Am dori să evidențiem aici două opere concepute de artiste braziliene Sara Ramo și Amanda Melo pentru *Bolsa Pampulha*, care au purtat un dialog deosebit de onest cu muzeul în starea sa actuală, atât din perspectivă materială (arhitectura și peisajul înconjurător), cât și dintr-o perspectivă mai simbolică (memoria și moștenirea istorică a modernismului brazilian).

Grădina lucrurilor din mansardă și Album de nuntă

Sara Ramo a fost artist în rezidență în timpul primei ediții a programului *Bolsa*, între 2003 și 2004. Proiectul pe care l-a elaborat, *Grădina lucrurilor din mansardă* (*O Jardim das Coisas do Sótão*, 2004), a constat într-o instalație care dezvăluia în mod poetic interiorul instituției și care, în același timp, genera o serie de forme aproape organice care contrastau cu arhitectura lui Niemeyer și se angajau în dialog cu aceasta.

Din obiectele adunate în urma unei căutări minuțioase printre lucrurile depozitate în mansarda MAP, care fac parte din patrimoniul muzeului, artista a creat o colecție neobișnuită alcătuită din scaune de birou, jetoane provenind de la vechile jocuri din cazinou, vechi fragmente de obiecte decorative, lămpi și rame de tablouri, printre altele. Astfel, Sara a creat o grădină.

Prin transformarea destinației acestor obiecte din

Programmed to happen biennially, the *Bolsa Pampulha* was born as an alternative to the traditional model of the *Salons d'Art*, which had taken place in Belo Horizonte since the opening of the MAP. Each edition of the program offers 12 selected artists the opportunity to live in Belo Horizonte for a year and present a solo show at the end of the residency.

The idea of engaging the artists and the museum in a critical dialogue is one of the highlights of the residency program conceived by Pedrosa. During the opening year of the *Bolsa Pampulha* program, the curator explained this approach: “The concept I found interesting was the development of a closer, intimate model of a museum, because it was a small museum, without much money. The differential we pursued was precisely a closer contact with the artists, a greater personalization of the institution”.

Throughout the six editions of the program, the artists-in-residence have faced the imposing architecture of Niemeyer, the memory of a monument - an ancient Casino - and its relation with the surrounding landscape. The museum resembles a glass box, from which you can see the gardens created by landscape artist Burle Marx surrounding the building and the Pampulha Lagoon. The presence of nature is constant.

We would like to highlight here two works conceived by Brazilian artists Sara Ramo and Amanda Melo for the *Bolsa Pampulha*, which fostered a frank dialogue with this specific condition of the museum, both in its material reality (the architecture and the surrounding landscape) and a more symbolic sense (the memory and historical legacy of Brazilian modernism).

The Garden of Things in the Attic and Wedding Album

Sara Ramo was an artist-in-residence during the first edition of the *Bolsa*, which occurred between 2003 and 2004. The project she developed, *The Garden of Things in the Attic* (*O Jardim das Coisas do Sótão*, 2004), consisted of an installation that poetically revealed the innards of the institution, and, at the same time, resulted in almost organic shapes that contrasted and created dialogue with the architecture of Niemeyer.

From an extensive search of the objects stored in the attic of the MAP, which form part of the museum’s assets, the artist created an unusual collection formed by office chairs, chips from old casino games, fragments of ancient decorative items, lamps, and picture frames, among many other items. Sara created a garden.

By transforming these objects from their condition of “institutional residue” to the status of a work of art, the artist encouraged different layers of interpretation of her work and stimulated reflection upon the ideas of heritage,

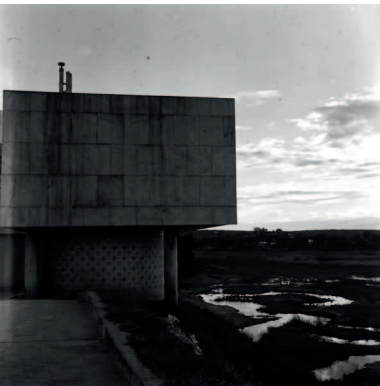
Glass wall at the Museu de Arte da Pampulha, 1960
Marcos Carvalho and Gui Tarcisio Mazonni
Courtesy of Laboratório de Fotodocumentação Sylvio Vasconcellos

Museu de Arte da Pampulha, 1960
Marcos Carvalho and Gui Tarcisio Mazonni
Courtesy of Laboratório de Fotodocumentação Sylvio Vasconcellos

Museu de Arte da Pampulha, 1960
Marcos Carvalho and Gui Tarcisio Mazonni
Courtesy of Laboratório de Fotodocumentação Sylvio Vasconcellos

Museu de Arte da Pampulha Hall, 1960
Marcos Carvalho and Gui Tarcisio Mazonni
Courtesy of Laboratório de Fotodocumentação Sylvio Vasconcellos

Sculpture at the Museu de Arte da Pampulha gardens, 1960
Marcos Carvalho and Gui Tarcisio Mazonni
Courtesy of Laboratório de Fotodocumentação Sylvio Vasconcellos

Museu de Arte da Pampulha Hall, 1960
Marcos Carvalho and Gui Tarcisio Mazonni
Courtesy of Laboratório de Fotodocumentação Sylvio Vasconcellos

Sculpture at the Museu de Arte da Pampulha gardens, 1960
Marcos Carvalho and Gui Tarcisio Mazonni
Courtesy of Laboratório de Fotodocumentação Sylvio Vasconcellos

„reziduuri instituționale” în opere de artă, Sara Ramo a încurajat interpretarea multiplă a operei sale și a stimulat reflecția asupra ideii de patrimoniu, de memorie istorică și de muzeu însăși. La încheierea expoziției *Bolsa Pampulha*, obiectele a căror funcție inițială a fost „deturnată” de către artistă, și-au reluat locul inițial în mansarda muzeului, evidențiindu-se astfel natura tranzitorie a acestor piese și a operei de artă însăși. Oare ce diferențiază mobila dintr-un muzeu de operele de artă conținute în acesta, în afară de eticheta clasificatoare?

Amanda Melo, artist rezident în perioada 2007-2008, a elaborat, la rândul ei, o propunere care a scos în evidență „puritatea” formelor arhitecturale ale MAP și statutul său istoric. Opera lui Melo a ținut seama de unul dintre cele mai neobișnuite aspecte ale muzeului: permanenta sa aplecare spre problematica socială, care este practic gravată în memoria spațiului încă de când era cazinou, în anii '40.

Album de nuntă (Álbum de Casamento, 2007) constă într-o serie de fotografii efectuate de Amanda pentru *Bolsa* și a început prin observarea vieții de zi cu zi a muzeului și a prezenței constante a miresele care se plimbau prin grădinile sale. Artista a descoperit că muzeul din Pampulha reprezenta mai mult decât un peisaj; el constituia în mod tradițional un local unde aveau loc nunți fastuoase. După cum explică Amanda, „spațiul arhitectural care trebuia inițial să fie un cazinou, cu pereți din sticlă, săli de dans, grădini și o întreagă infrastructură menită să găzduiască un mare număr de oameni demonstrează cu claritate vocația clădirii. Era un loc special creat pentru petreceri și viața de noapte, iar «originile» clădirii par să fi revenit la viață odată cu apariția acestor petreceri de nuntă”.

Împreună cu artistul Yuri Firmeza, Amanda a „dat buzna” peste una dintre aceste ceremonii de nuntă și a înregistrat pe furiș scenele de petrecere și metamorfoza spațiului. Adunarea a avut loc în sala principală, care a fost transformată pentru a adăposti un altar religios. Globuri sclipitoare și flori decorau coloanele muzeului.

Albumul de nuntă nu doar provoacă o serie de reflecții asupra acestui *détournement* spațial, ci și pune mai multe întrebări legate de sustenabilitatea unei instituții publice care este nevoită să își închirieze spațiile expoziționale - în vederea desfășurării unor evenimente cu caracter privat - pentru a putea supraviețui.

În anul 2013, *Album de nuntă* a fost inclus în expoziția intitulată *Panorama 33: forme unice de continuitate în spațiu*, prezentată de Muzeul de Artă Modernă din São Paulo (MAM-SP). Cu această ocazie, curatorul Lisette Lagnado a subliniat modul în care opera Amandei Melo scoate la iveală „disfuncționalitatea complexului Pampulha în Belo Horizonte”. Pe lângă operele de artă, a fost expusă o serie de documente istorice care au încercat să elucideze alte contexte și interpretări ale modernității în Brazilia.

historical memory, and the museum itself. Once the *Bolsa Pampulha* exhibition had finished, the objects that the artist had “diverted” from their original function were returned to their place of origin in the museum’s attic, revealing the transitional nature of these pieces and the work of art itself. What differentiates the furniture from the artwork in a museum, other than its classification?

Amanda Melo, artist-in-residence between 2007 and 2008, also developed a proposal that shed light on the “purity” of the MAP’s architectural forms and its historical status. Melo’s work considered the museum in one of its most unlikely aspects: the permanence of its inclination towards social events, ingrained in the memory of the space while it was still a Casino in the 1940s.

Wedding Album (Álbum de Casamento, 2007) - a series of photographs developed by Amanda for the *Bolsa* - started with her observation of the museum’s everyday life and the constant presence of brides strolling around its gardens. More than a landscape, the artist discovered that the Museum of Pampulha was traditionally a venue for lavish weddings. As Amanda explains, “The architectural space that was initially supposed to be a casino, with its glass walls, dance floor, gardens, and infrastructure to accommodate a large number of people, clearly demonstrated the vocation of the building. It was a place created for parties and night life, and the ‘origins’ of the building seemed to come back when these parties happened”.

In partnership with artist Yuri Firmeza, Amanda “crashed” one of these wedding ceremonies, furtively recording the party scenes and the metamorphosis of the space. The gathering took place in the auditorium, which had been transformed to feature a religious altar. Glittering globes and flowers decorated the museum’s columns.

In addition to provoking reflections on spatial *détournement*, the *Wedding Album* series raised a number of questions about the sustainability of a public institution that needs to rent its exhibition spaces to private events in order to survive.

In 2013, *Wedding Album* was revisited by the exhibition *Panorama 33: Unique Forms of Continuity in Space*, presented by the São Paulo Museum of Modern Art (MAM-SP). On the occasion, curator Lisette Lagnado emphasized the way in which Amanda Melo’s work unveils the “dysfunctionality of the Pampulha complex in Belo Horizonte”. Besides the artwork, the show displayed to the public a compilation of historical documents that sought to elucidate other contexts and readings of modernity in Brazil.

